

izseki iz dnevniških in spominskih zapisov vojakov, med katerimi so bili številni tudi ranjeni, dobimo sliko vse bede, ki so jo ti doživljali v strelskih jarkih, poljskih bolnišnicah in zalednih zdravstvenih institucijah. Razmere so bile kritične predvsem v času ofenziv, ko so italijanske sile še posebno intenzivno obstreljevale avstro-ogrske vojaške položaje. Kot primer avtor posebej izpostavi sanitetno oskrbo v času tretje soške bitke. S pričetkom spopadov na soški fronti se je spremenil tudi status slovenskega ozemlja. Prišlo je do zgostitve vojaštva in vojaške mehanizacije, s tem pa se je spremenila tudi vloga bolnišnic, kar avtor podrobno predstavi v poglavju *Ljubljana – »Mesto vojaških bolnic«*. S povečanjem števila ranjenih vojakov se je močno povečal tudi pritisk na zaledne bolnišnice, ki so le s težavo sledile in oskrbovale njihove rane. Kako je bilo za vojaka poskrbljeno od trenutka, ko je prispel v bolnišnico, do odpustitve, dobimo uvid v poglavjih *Ranjenci in oboleli v ljubljanskih bolnišnicah* ter *»Spitalsko življenje«*. Predstavljeni so operacijski posegi, bolezni, s katerimi so se soočali bolniki in zdravstveni delavci, življenje v bolniških sobah ter zdravstvena in duhovna oskrba v bolnišnicah. Glavne bolezni, ki so jih zdravili v ljubljanskih bolnišnicah, so bile tifus, kolera, griža in spolne bolezni, kar je bilo posledica prostitucije, ki se je s pričetkom vojne močno razširila. V bolnišnicah so si vojaki krajšali čas pred izpustom z raznimi priložnostnimi dejavnostmi (pevske zbori, predstave, koncerti), pisanjem pisem in obiski. Zadnje poglavje prvega dela knjige je namenjeno vojakom, ki jih v bolnišnicah niso uspeli rešiti in so zaradi posledic ran ali bolezni umrli. V Ljubljani je bilo vojaškim pokopom namenjeno več pokopališč, ki jih je bilo potrebno tekom vojne razširiti.

V drugem delu knjige nam Katarina Keber podrobneje predstavi nalezljive bolezni, ki so se med vojno pojavile na soškem bojišču in v zaledju. Higijenske in življenjske razmere, ki so vladale na bojiščih in v zaledju, so bile kot naročene za širjenje že omenjenih tifusa, kolere, griže, spolno prenosljivih bolezni, pa tudi malarije tako med vojaki kot med civilnim prebivalstvom, ki je v zaledju stopilo v stik s prvimi. Vse te bolezni so se pojavile na soški fronti in zalednem slovenskem ozemlju. Avtorica posebno pozornost nameni širjenju kolere in zaščitnim ukrepom, ki so sledili izbruhom. Ti so se na Slovenskem tekom vojne večkrat pojavili in se iz frontnih jarkov razširili v zaledje tudi med civilno prebivalstvo. Na podlagi arhivskih virov, pridobljenih na Dunaju in v Ljubljani, avtorica predstavi ukrepe civilnih in vojaških oblasti za zatrtje bolezni, katere smrtnost je ponekod presegala celo 50 % med obolelimi. Glavni ukrep je bilo cepljenje, s katerim so v veliki meri uspeli zmanjšati smrtnost med obolelimi vojaki in civilisti. Zaključno poglavje je namenjeno opisu kolere v spominih in dnevnikih slovenskih vojakov in civilistov, ki nam dajo drugačno sliko od tiste, ki nam jo ponujajo statistika in dokumenti, in tako dobimo

vpogled, kako so se z boleznijo soočali posamezniki ali skupnosti.

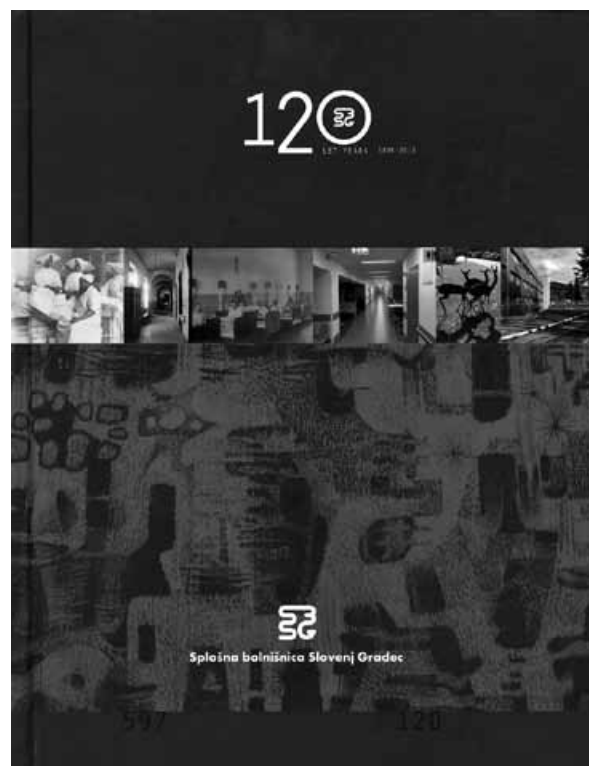
Knjiga je prvi poskus raziskave in predstavitve sanitetne ter duhovne oskrbe med prvo svetovno vojno na Slovenskem in služi kot osrednja referenca za nadaljnje ukvarjanje s to tematiko. Več kot ustrezno zapolnjuje manko v slovenskem zgodovinopisju na območju »druge« oz. »domače fronte« in poleg dogajanja na bojiščih predstavi tudi delovanje in življenje v zaledju.

Robert Devetak

120 let, Splošna bolnišnica Slovenj Gradec: 1896–2016 (ur. Franc Verovnik). Slovenj Gradec: Splošna bolnišnica, 2016, 223 strani.

Ob 120-letnici Splošne bolnišnice Slovenj Gradec je izšel zbornik, ki ga je uredil Franc Verovnik, upokojeni zdravnik, primarij internega oddelka v bolnišnici. Kot v uvodu pojasnjuje sam, so se za nov zbornik (prejšnji je izšel pred dvajsetimi leti ob stoti obletnici bolnišnice) odločili predvsem zaradi skokovitega razvoja medicinske znanosti in tehnologije, ki močno vpliva tudi na nenehni razvoj te osrednje koroške zdravstvene ustanove: »V tem kratkem razdobju so se pojavile nove ali pa izboljšale dosedanje

metode prepoznavanja bolezni in zdravljenje bolezni z izboljšanimi ali novimi načini v bolnišnici zelo napreduje. Kupljene so bile nove, sodobnejše aparature in oprema, mnogi že obstoječi prostori so bili preurejeni ali vsaj prenovljeni, stavba s pediatrijo pa je bila pomembno razširjena z velikim prizidkom. Vse to je omogočilo boljše medicinske storitve za bolnike iz domače regije in tudi od drugod, kar je povečalo veljavo in ugled bolnišnice [...].«

Za uvodnimi besedili sta v zborniku najprej na vrsti poglavji o zgodovinskem razvoju slovenjgraške bolnišnice, ki pomembno dopolnjujeta védenje o zgodovini razvoja bolnišnic in zdravstva na Slovenskem in ki ju bom zato podrobneje predstavila. Ostali sestavki in poglavja obravnavajo zgodovinski razvoj in predvsem sedanji pomen vseh medicinskih oddelkov te bolnišnice, pri čemer je posebna pozornost namenjena tako posameznim predstojnikom oddelkov in inovativnemu, pionirskemu delu posameznih zdravnikov in zdravnic kot tudi razvoju in specifični zdravstvene nege po oddelkih. Posebna sestavka sta namenjena še predstavitvi večjih investicijskih dejavnosti v bolnišnici po letu 1996 in zgodovinskemu orisu zdravstvene nege v bolnišnici.

Avtor prvega poglavja je upokojeni zdravnik prim. Drago Plešivčnik, ki je bil nekaj časa tudi direktor te koroške bolnišnice. V poglavju osvetljuje razvoj bolnišnice od začetkov v srednjem veku in vse do obdobja polpretekle zgodovine. Socialno-zdravstvena dejavnost se je namreč v Slovenj Gradcu začela s špitalom sv. Duha, ki ga je leta 1417 ustanovil Janez iz Loke (*Johann von Laak*). Špital so leta 1419 sezidali v neposredni bližini mestne cerkve sv. Elizabete, zavetnice bolnih in revnih, kasneje so dozidali še kapelo, posvečeno sv. Duhu. Srednjeveški in novoveški špitali so imeli široko pojmovano namembnost, saj so poleg bolnih enakopravno sprejemali še obubožane, obnemogle, ostarele in brezdomce. Janez iz Loke je za delovanje špitala namenil dohodke 43 kmetij, dveh domcev, dveh mlinov in dohodke dveh mesarskih stojnic, ki so se jim kasneje pridružile še druge donacije. Celotna posest je bila dovolj donosna, da se je oskrbovala sama. Čeprav so se nekateri špitali konec 17. stoletja oz. v 18. stoletju razvili v ustanove za zdravljenje bolnih, se to v Slovenj Gradcu ni zgodilo, kot ubožnica je deloval do leta 1958. Iz 18. in 19. stoletja so znane tudi druge, manjše bolnišnice bratovskih skladnic v industrijskih središčih Mislinjske in Mežiške doline namenjene rudarjem in fužinarjem kot npr. od okoli leta 1770 v Mislinji, vsaj od srede 19. stoletja bolnišnica bratovske skladnice premogovnika na Lešah, od konca 19. stoletja bolnišnica bratovske skladnice rudarjev mežiškega rudnika svinca v Črni na Koroškem in obratna bolnišnica jeklarne v Guštanju (Ravne na Koroškem). Ostalo prebivalstvo današnjega koroškega območja je obiskovalo bolnišnice v Celovcu, Gradcu, Celju in Mariboru.

Začetek delovanja slovenjgraške bolnišnice sega v leto 1896, ko je na pobudo okrajnega zdravnika Hannsa Harpfa nastala zasilna okrajna bolnišnica, in sicer na posestvu Maierhof, ki ga je kupila mestna okrajna hranilnica. Bolnišnica je leta 1898 v štajerskem deželnem zboru z zakonom postala javna (*Allgemeines öffentliches Krankenhaus Windischgraz*), dežela Štajerska pa je prevzela garancijo nad vračilom stroškov slovenjgraški hranilnici. Načrt za bolnišnico sta pripravila inženir Henrik Potočnik in zdravnik Hanns Harpf; kompleks je imel izstopajoči osrednji del in dve krili, in sicer za 19 postelj za moške in 16 za ženske ter bivalne prostore za upravitelja in osebe. V posebni baraki so imeli izolirnico, v stavbi prejšnje zasilne bolnišnice pa so uredili mrtvašnico, prostore za obdukcije in dezinfekcijo ter svinjak. Novo stavbo so dogradili leta 1899 in vanjo preselili bolnike iz zasilne bolnišnice. Prej le enemu negovalcu se je v novi stavbi pridružilo pet usmiljenih sester iz reda sv. Vincenca Pavelskega, ki so prišle iz Gradca. Poleg oskrbe bolnikov so vodile lekarno, laboratorij in kuhinjo. Hanns Harpf pa je do leta 1911, ko se mu je pridružil Ferdo Kunej, ostal edini zdravnik oz. internist, kirurg in infektolog v eni osebi. Med prvo svetovno vojno je bolnišnica delovala kot civilna, v njej pa so zdravili tudi ranjence iz različnih bojišč. Sestre oz. t. i. vincencinke so v tej bolnišnici za bolnike skrbele 48 let, povprečno jih je bilo v posameznih obdobjih v bolnišnici po 20, delovale so tudi med prvo in drugo svetovno vojno. V pomoč sta jim bila dva strežnika za nego moških. Leta 1948 pa jim je vlada LRS prepovedala delo v bolnišnicah, kjer so jih sčasoma nadomestile bolničarke, kasneje medicinske sestre. Vendar pa je v prehodnem obdobju tudi v slovenjgraški bolnišnici primanjkovalo negovalnega kadra, zato sta bolničarke izobraževala kar oba bolnišnična zdravnika Stane Strnad in Lojze Simoniti.

Avtor omeni tudi organizacijo bolnišnice, ki je od ustanovitve konec 19. stoletja pa vse do leta 1979 imela poleg ravnatelja, ki je bil zdravnik, tudi upravitelja, odgovornega za ekonomsko-finančno poslovanje ustanove, ki praviloma ni bil zdravnik. Kot direktorji bolnišnice so se po Harpfu zvrstili leta 1922 kirurg Vinko Železnikar, leta 1932 Franjo Radšel, ki je pri bolnišnici ustanovil in sam vodil protituberkulozni ambulatorij, leta 1937 Lojze Simoniti. V letih 1934/35 so za infekcijske bolezni zgradili pritlični paviljon, v katerem je bil pozneje, po upadu nalezljivih bolezni, zametek otroškega oddelka.

Med drugo svetovno vojno so vodenje in organizacijo bolnišnice prevzeli nemški zdravniki, zdravnika Stane Strnad in Lojze Simoniti sta morala na prisilno delo v nemške bolnišnice. Iz bolnišnice so med vojno ilegalno odnašali zdravila in sanitetni material za partizanske bolnišnice na zahodnem Pohorju (Paučkove bolnišnice), pri čemer sta pomagali sestri Gerarda in Konsulata. Leta 1944 se je negovalec Kristl Pori pridružil partizanom in s sabo odnesel

veliko kirurškega instrumentarija. Po osvoboditvi je bolnišnica sprejela vse ranjene partizane iz skritih pohorskih bolnišnic, ki so zasedli polovico njenih kapacitet, in bila nekaj časa poleg civilne tudi lazaret – bolnišnica za ranjene vojake. Ranjene pripadnike nasprotne strani so skupaj z njihovimi zdravniki namestili v meščansko šolo. Po vojni je bila bolnišnica prenapolnjena, saj je, kot pravi avtor, na površje naplavilo veliko med vojno zadržanih kroničnih bolezni, oslavljenih, podhranjenih, bolehnih ljudi. Krvava griza in tifus sta pestila mnoge, pogoste so bile spolne bolezni, množično se je pojavljala tuberkuloza.

Z udarniškim delom so domačini in zaposleni v bolnišnici v letih 1948–1952 zgradili pritlični paviljon za 70 bolniških postelj, za tuberkulozni oddelk in za kirurgijo. Bolnišnica je v letih 1959–1964 dobila štirinadstropni kirurško-ginekološki blok za 180 postelj in s tem začela dobivati regijski značaj. Priliv bolnikov se je povečal po letu 1972, ko je v Sloveniji prišlo do izenačitve zdravstvenega varstva delavcev in kmetov – uveljavilo se je zdravstveno zavarovanje na nacionalni ravni za vse. Od konca 60. let dalje je bila obnovljena prvotna stavba za potrebe internega oddelka in zgrajena nova stavba za otroški in urološki oddelk, dializo in lekarno. V bolnišnici so uvajali nove specialistične dejavnosti, zahtevne diagnostične postopke in operativne posege, izpopolnjevali opremo in sledili hitremu razvoju medicine. Leta 1978 je bolnišnica izvedla prvi jugoslovanski simpozij o tradicionalni kitajski medicini, tu je bila sprejeta deklaracija, pomembna za priznanje akupunkture kot ustrezne medicinske storitve v Jugoslaviji. Pomembno vlogo je bolnišnica odigrala tudi ob osamosvojitvi, saj so bili že 26. junija 1991 pripeljani ranjeni iz spopada ljudske milice in JLA na mejnem prehodu Holmec; zaradi ran, poškodb ali obolevnosti je bilo junija in julija 1991 tu obravnavanih 88 oseb iz sestava obojestranskih sil, od tega 53 iz vrst teritorialne obrambe, 11 iz policije, 1 iz civilne zaščite in 23 vojakov JLA.

Slovenjgraška bolnišnica je bila tesno povezana tako z bolnišnico v Topolšici, ki se je specializirala predvsem za zahtevne in kronične pljučne bolezni, kot tudi z bolnišnico v Črni, ki je po vojni postala državna in je dobila javni značaj, leta 1963 pa se je priključila Splošni bolnišnici Slovenj Gradec. »Črnjanska bolnica« je nehala delovati leta 1967 in se je preoblikovala v Žavod za varstvo otrok s posebnimi potrebami.

Franc Verovnik v drugem poglavju podrobneje predstavi slovenjgraškega okrajnega zdravnika Hannsa Harpfa (1866–1938), ki je v mestu sprva vodil okrajno zasilno bolnišnico (*Bezirksnotspital*). Harpf si je skupaj z mestnimi oblastmi prizadeval za javni status bolnišnice, kar mu je leta 1898 z veliko mero iznajdljivosti tudi uspelo. Postal je vodja bolnišnice in edini stalno zaposleni zdravnik, hkrati je obdržal še zasebno ordinacijo. V bolnišnici sta bila kirurški in splošni oddelk, pri delu so mu pomagali

zdravniki sekundariji. Sam je opravljaj manjše operacije, na zahtevnejše operacije so bolniki morali v Maribor ali Gradec (Graz). O samem Harpfovem delu ni veliko podatkov, saj naj bi bil dolgo zamolčan zaradi nemškega porekla. Znano je, da je imel vzorno urejeno dokumentacijo bolezenskih primerov in da je slovel zaradi izrednega spomina. Ohranjene fotografije ga prikazujejo kot operaterja s kirurško ekipo ob operacijski mizi in za rentgenskim aparatom, ohranjeni so rentgenski posnetki zlomov kosti bolnikov, ki jih je zdravil. Javno bolnišnico je vodil do konca prve svetovne vojne oz. razpada Avstro-Ogrske, ko so ga verjetno zaradi nemškega porekla odslovili. Ohranjeni so spomini slovenjgraške babice Marije Ovčar, ki se ga spominja kot porodničarja. Aktiven je bil v kulturnem življenju nemško govorečih meščanov, podpiral je nemški pevski zbor, bil član Nemškega šolskega društva in bil 1903 slavni govornik ob odkritju spominske plošče na hiši skladatelja Huga Wolfa (1860–1903). Bil je smučar in planinec, predsednik slovenjgraškega planinskega društva in glavni pobudnik in organizator gradnje planinske kočice na Uršlji gori, ki je bila odprta leta 1912. Bil je tudi navdušen ljubiteljski fotograf, ki je na steklene plošče ujel podobe iz družinskega življenja, dela v bolnišnici, izletov v gore in pomembnih dogodkov v mestu in okolici.

Obe omenjeni poglavji sta opremljeni z bogatim slikovnim materialom, tako s pomembnejšimi dokumenti in načrti bolnišnice iz arhiva bolnišnice kot tudi s starimi razglednicami mesta in fotografijami zaposlenih in pacientov. Še posebej so zanimive fotografije zdravnika Harpfa v poglavju Franca Verovnika, ki si, kot ugotavlja tudi avtor sam, zaradi svoje izjemne izpovednosti zaslužijo celovitejšo obravnavo in predstavitev.

Katarina Keber

Miha Preinfalk: Plemiške rodbine na Slovenskem: 16. stoletje. 1. del: Od Barbov do Zetschkerjev. Ljubljana: Viharnik, 2016, 376 strani.

Knjiga o plemiških družinah 16. stoletja je doslej najbolj obsežna v zbirki o plemstvu na Slovenskem. Skoraj 30 strani dolg seznam osebnih imen in približno enako dolga predstavitev ene od najbolj znanih kranjskih plemiških rodbin, rodbine Rasp, kažeta na to, kako uspešne so lahko bile nekatere od plemiških rodbin. Če se je zgodovina družine pričela v 16. stoletju, so lahko njeni predstavniki kot predstavniki najbolj privilegiranega sloja marsikaj dosegli. Da poplemenitenje krvi in pridobitev privilegiranega po-